

LAH_YAT FAKÜLTES_DERG_S_16:1 (2011), SS.45-70.

G R

Çe itli ilim ve sanat dallarında ara tırma yapmanın imkânları ve teknikleri içerisinde klasik kaynakların ortaya çşkarılması ve kullanılması kadar önemli olan ça da çalışmaların bilinmesi gerekmektedir.

Bu öneminden dolayı biz Tšbb-ř Nebevî konusuna girmeden önce yapılması gerekli olan bazı alt bavya mücavir konuların makaleler ekinde çalışarak uzmanların tenkidine okuyucuların istifadesine sunmak istedik.

Klasik Tšbb-ř Nebevîlerin listesini çşkarmak amacıyla yaptığımız bir çalışma içerisinde Tšbb-ř Nebevîler hakkında Muâsır Çalışmalar da vermek üzere derlemi tik. Fakat konunun kendine bütünlü üne ve makale hacmine uymayacağı dü üncelikle bu konudaki muâsır ara tırma ve çalışmalar ayrıca vermemiş olacağı anlaşıldı.

Esasen Tšbb-ř Nebevî konusunun, şmşda yeterli ilgiyi görüp görmedi i de merak konusudur. Bu bibliyografya çalışmasıyla, genel olarak Tšbb-ř Nebevî veya özel olarak şmş teferruat meseleleriyle ne kadar ilgilenildi i, kaynakların ve termiolojinin yeterince araştırılması ara tırılmadığı ortaya çıkacaktır.

slâm Tarihinde birçok bilim dalında hitabeden zengin bir edebiyatın oldu u herkesçe malumdur. Biz bunları Tür Edebiyatı olarak diyebiliriz. Zira her ilmi disiplinin kendine has ana ve alt bavyaları içeren eserler listesi mevcuttur. Bunlardan biri de Tšp ve Tšbb-ř Nebevî türüdür. slâm Tšbb-řna dair eserlerin dünya çapında ve mütekâmil bir listesi henüz mevcut olmamakla birlikte, Ekmeleddin İhsano editörlüğünde hazırlanmış ve slâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) tarafından basılmış olan Türkiye Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun (T.C. Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun) slâmî Tšp Yazmaları (Arapça, Türkçe ve Farsça) Katalo u, adlı çalışma Türkiye'deki klasik slâm tšp eserleriyle birlikte Tšbb-ř Nebevîlerin yazmalarının isimleri, sayıları ve yerleri hakkında duyulan ihtiyacı önemli ölçüde gidermektedir. Bu eserden, klasik Tšbb-ř Nebevî Bibliyografyasını hazırlarken çokça faydalandık. Muâsır çalışmalar kısmında yer verdiğimiz Osmanlı'nın son dönemlerinde yazılmış olan Tšbb-ř Nebevî kitapları için de önemli müracaat eseri sayılabilir.

nceleme konusu olan ilmi alanın klasik kaynaklarıyla güncel çalışmaların bir bütün halinde ortaya konulması, aynı meseleyle ilgilenen diğer ara tırmacıların da i ini kolaylaştıracaktır diye düşünürüz. Bu bibliyografya çalışmamızda eksik, gözden kaçanların veya haberdar olamadığımız şmş ilmi ve kültürel değerlerin olacağı şüpheli ediyoruz. Ancak konu ile ilgili olup da ula amadığımız gözden kaçırılmış çalışmalar rastlayanların tenkid ve ilavesine ihtiyacımız oldu unu söylemeliyiz.

Muâsır çalışmaların dönemi Osmanlı Devleti'nin sonları ile Cumhuriyet'in başlarından itibaren, XIX. Y.y.'nin sonlarıyla XX. Y.y.'nin

tamamını esas alarak sınırlandırdık. Bu yüzden son devir Osmanlı ulemâsına ait eserleri de bu çalı mada vermeye çalı tık. Bu bibliyo rafya ile yakın ilgisinden dolayı Tabiplerin biyo rafilerine dair tabakât kitaplarından bir kısmını da ilave ettik.

Bibliyo rafya çalı maları içerisinde in ciddi listeyi yüksek lisans ve doktora ba ta olmak üzere di er akademik kariyere sahip ara tırmacıların mesailerini oluşturmaktadır. Buna rağmen kendi özel merak ve gayretiyle

4- Ebü'l-Abbas Muvaffakuddin Ahmed b. Kasım bn Ebû Usayb'ia (668/ 1270), **Uyûnü'l- Enbâ fi Tabakâti'l- Etıbbâ**, erh, tahkîk, Nizâr Rızâ, Daru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, t.y. Sûriyeli bn Ebî Useybi'a bir göz hekimidir. Eserin muhtemelen ilk baskısı mriü'l- Kays b. Tahhân'ın himmetiyle 1299/ 1882'de Mısır'da basılmıştır. Bu eser, Latince'ye 1716'da, Fransızca'ya 1816- 1893, 1854 ve 1876'da, Almanca'ya 1910, 1940'da kısmen veya tamamen tercüme edilerek ne redilmiştir.

5- Cemaleddin el- Kıftî (646/ 1248), **Târihu'l- Hukemâ**. Müellif, Mısır Eyyubî Devletinin ba vezirliğini de yapmıştır.

6- Ahmed sa, **Mu'cemü'l-Etıbbâ min Sene 650 H. ila Yevminâ Hâzâ, Zeylu Uyûni'l-Enbâ' fi Tabakâti'l- Etıbbâ' li'bni Ebî Usaybi'a**, Dârü'r-Râidi'l-Arabî, Beyrut, 1982.

7- Kutbüddin Mahmûd b. Mes'ûd b. Muslih Kutbuddin irâzî, **Fi Beyâni'l- Hâce ile't- Tıb ve'l- Etıbbâ ve Vesâyâhum**, Dirâse, Tahkîk, Muhammed Fuâd Zâkirî, Merkezi Zâyed li't-Türâs ve't-Târih, Ayn, 2001.

8- Abdullah Abdurrezzâk, **et- Tıbb ve Râidâtuhu'l- Müslimât**, Ürdün, 1985.

9- Urban Schwarzenberg, Biograpisches **Lexikon der Hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker**, Berlin Wien 1929-1935. Adından da anlaşıldığı gibi bütün dünya hekimlerinin tanıtıldığı bu esere daha sonra iki cild halinde XX. Y.y.ın ilk yarısındaki hekimler de ilave edilmiştir.

2. Osmanlı Dönemi Tıbb-ı Nebevileri

slâm Tarihinde birçok bilim dalına hitabeden zengin bir edebiyatın olduğu herkesçe malumdur. Biz bunlara “Tür Edebiyatı” diyebiliriz. Zira her ilmi disiplinin kendine has ana veya alt başlıklarını içeren eserler listesi mevcuttur. Bunlardan biri de “Tıp ve Tıbb-ı Nebevî” türüdür. slâm Tıbbına dair eserlerin dünya çapında tam ve mütekâmil bir listesi henüz mevcut olmamakla birlikte, Ekmeleddin İhsanoğlu editörlüğünde hazırlanmış ve slâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) tarafından basılmış olan “Türkiye Kütüphaneleri slâmî Tıp Yazmaları” (Arapça, Türkçe ve Farsça) Kataloğu, İstanbul 1984, bu alanda duyulan ihtiyacı önemli ölçüde gidermektedir.

1- Hayruddîn Hızır b. Muhammed el- Atûfî (948/1541), **er-Ravdu'l- İnsân fi Tedbîri Sıhhati'l- Ebdân**.¹

¹ M. Denizkuruları, *Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislerde Tıp*, İstanbul, 1982, 169; R. Küçük, “Tıbb-ı Nebevî Literatürü Üzerine Bir Deneme”, *İlim ve Sanat*, C.I/3, (6- 8), İstanbul 1985, s. 8.

2- Ebu'l-Vezîr b. Ahmed el-Ebherî, **et-Tıbbu'n-Nebevi S.A.S.** Eser ilaçlar, yiyecekler, içecekler, yeme ve içme âdâbı konusundaki rivayetlerden oluşmaktadır. Bir nüshası

Kâzımîyye Seyyid Sadr Kütüphanesi 5. Numarada kayıtlıdır. İkinci bir nüsha ise, Meclisî'nin Mecme'u'l- el-Bihâr adlı eserinde kendisinden nakilde bulundu ve el-Me hedü'r-Radvâ Kütüphanesi'nde H. 1070'te istinsah edilmiş olanıdır.²

3- Evliya Hüseyin Bey, Hüseyin Remzi Bey-Miralay, (1314/1839/1896), **İlâveli İlm-i Hâl-i Tıbbi**, İstanbul, 1332. Müellif eser hakkında, Ahkâm-ı slâmiyenin menâfi-i tayyibesi, balıca ibadetlere müteallık evâmîr-i ilâhiyenin tıbbın hâl-i hâzırına göre menâfiinden ve nevâhi-i diniyenin yine tıbb-ı hâdîrînin kâil olduğu ve vehile mazarrâtından bâhis bir risaledir, demektedir.

4- Evliya Hüseyin Bey, Hüseyin Remzi Bey-Miralay, (1314/1839/1896), **Tıbb-ı Nebevi**.³

Eserin muhtevasına dair açıklamada, “muhafaza-i sıhhat-ı bedeniye ve müdâvât-ı tıbbiye ve hamiyyât ve tedâvi bil mâi ve il-el-i sâriye ve emri tahaffuziyye ve tetabbub haklarında kırk iki (42) adet ahâdis-i nebeviyyeyi amildir”, denilmektedir. Feridun Nafiz Uzluk, Péron'a ait olan Frensiszca eserin, Tıbb-ı Nebevi adıyla Hüseyin Remzi tarafından tercüme olduğu bildirir. Kur'an tabâbeti, 97. Aynı eser yine Osmanlı Türkçesi'nden günümüz Türkçesi'ne Selahaddin Alpay tarafından “Tıbbi Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet” adıyla sadeleştirilerek, İstanbul 1995 yılında neşredilmiş tir.

5- Seyyid Süleyman el-Huseynî, **Kenzu'l- Esrâr fi'l- Havâss ve'l-Ezkâr**, İstanbul, 1344. Eserin tanıtımında müellif, Esmâ-i Hüsnâ-i Sübhâniye ve âyât-ı celile- i Kur'âniye ile evliya-ı ızâm ve me âyât-ı kirâm hazerâtından menkul ezkâr-ı celilenin mücerreb ve kat'i havâssından bâhis mühim bir eserdir, demektedir. Eser Osmanlı Türkçesiyle yazılmış tir.

6- Ahmedî, **Tervîhu'l- Ervâh**.

7- E ref b. Muhammed, **Hazâinu's-Sa'âdât**.

8- Salih b. Nasrullah, **Gâyetu'l-Itkân fi Tedbîr-i Bedeni'l İnsân** (XVII. Y.Y.) Nüzhetu'l-Ebdân adıyla 1728'de Türkçe'ye tercüme edildi.

9- Abdullatif Ba dadî, **Tıbbî Kırk Hadîs**.

10- Hacı Pa a (Celâleddin Hızır) **Müntehab-ı Şifa I.-?**

11- Kadızâde Mehmed Efendi, **Kitâbu'ş-Şifâ fi Ehâdisi'l- Mustafâ**, (Eser, Ahmed b. brahim'in et-Tıbbu'n-Nebevi'sinin tercümesi olup, Mustafa b. Ferhad tarafından istinsah edilmiş tir).

² R. Küçük, a.g.m., 8 ; Ra it Küçük burada müellifin ismini “Abdülvezîr” olarak vermekteyse de biz bunun “Ebû'l-Vezîr” ekinde bir künye olduğu dü ünçesindeyiz.

³ R. Küçük, a.g.m., 8; Mahmut Denizku ları, a.g.e., 170. Hüseyin Remzi'nin eseri İstanbul, 1324 tarihinde tabedilmiş tir.

- 12- Muhammed Fahrî, **Tıbb-ı Nebevî**.⁴
 13- Muhammed Saîd el-Cezerî (?), et- Tıbbu'n-Nebevî.⁵
 14- Muhammed Bedru'd-Dîn **Kaysûnîzâde** (1020/1611), et-
Tıbbu'n-Nebevî.⁶
 15- ihâbuddin Ahmed b. Ahmed b. Selâme el-Kalyubi
 (1070/1659), **el-Mesâbîhu's-Seniyye fi Tıbbi Hayri'l- Beriyye**.⁷
 16- Osmanzâde Tâib Ahmed (1136/1723), **Sıhhatâbâd**.⁸
 17- Ahmed b. Rü dî el-Karaa acî (1251), **Muhtasar-ı Tıbbi'n-Nebevî**.⁹
 18- **Maraşîzâde** Ahmed b. Abdullah el-Kadirsî, Kuddûsî
 (1265/1848), **Muhtasar Tıbb-ı Nebevî**.¹⁰
 19- Milaslı smail Hakkı, **Tıbb-ı Nebevî**.¹¹
 20- Dr. Nebîl et-Tavîl, **Ehâdis fi's-Sıhha**.¹²

3. İslâm Tıbbı ve Tıbb-ı Nebevî Üzerine Türkçe Çalışmalar

- brahim Canan, **Hz. Peygamberin Sünnetinde Tıp (Tıbb-ı Nebevî)**, Ankara 1995.
 1- Osman Öztürk, **Kur'an'da Tıp ve Tıpta Yemin**, stanbul 1999.
 2- Ahmet Güner, **Biyografilerle Adudî Hastahanesi Tarihi – İslâm Tıbbı ve Hastahaneleri Tarihine Bir Katkı**, Tibyan Yayıncılık, zmir, 2005.
 3- Levend Öztürk, **İslam Tıp Tarihi Üzerine İncelemeler**, stanbul 2006.
 4- Davut Ayduz, **Kur'an-ı Kerim'de Besinler ve Şifa**, zmir 2006.
 5- Celâl Yeniçeri, **Hz. Peygamber'in Tıbbı ve Tıbbın Fıkhı**, stanbul 2009.

4. Muasır Arapça Tıp ve Tıbb-ı Nebevî Çalışmaları

- 1- Abdulbâsıt Muhammed Seyyid, **Vasafâtu Tıbbiyye mine'l-Kitâb ve's- Sünne**, www.sandroes.com.

⁴ M. Denizku ları, *a.g.e.*, 172.

⁵ M. Denizku ları, *a.g.e.*, 172.

⁶ R. Küçük, *a.g.m.*, 8.

⁷ Ba dadlı smail Pa a, *İzâhu'l- Mekkûn*, Beyrut, 1990, II, 490; Mücteba U ur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara, 1996, s. 319, eserin adındaki “Sünne” aslında “Seniyye” olmalıdır. Nitekim bkz.: R. Küçük, *a.g.m.*, 8.

⁸ R. Küçük, *a.g.m.*, 8.

⁹ Mücteba U ur, *a.g.e.*, 319.

¹⁰ Mücteba U ur, *a.g.e.*, 319; R. Küçük, *a.g.m.*, 8.

¹¹ R. Küçük, *a.g.m.*, 8.

¹² R. Küçük, *a.g.m.*, 8.

- 2- **Adil Muhammed Ali Şeyh Hüseyin**, Müellefâtu Fi't-Tıbbı'n-Nebevi. En eski Tıbb-ı Nebevi literatürünün kullanıldığı eser, Kur'an ve Hadislerde öngörülen sağlık tedbirleri, tavsiye edilen ilaçlar ve talep eden sahabiler için okunan dualardan bahseder.
- 3- Muhammed Nizâr Dakar, **Ravâidu't-Tıbbı'l-İslâmi**, Dıma k 1994.
- 4- Hâmid el-Ğavâbî, **Beyne't- Tıbb ve'l- İslâm**, Kahire 1961. Livâu'l- slâm Dergisi'nde yayımlanmış olan müteferrik makalelerden oluşmaktadır.
- 5- Hasan Abdülhamid Mahcub, Said Abdülmecid Mahmud, **Tıbbü'l- Kulûb fi Mahvi'l- Hatâyâ ve'z- Zünûb**, Darü'l-Kütübü'l- İmiyye, Beyrut, 2007.
- 6- Ahmed b. Muhammed Yahya, **Tahrîcu ve Dirâsâtu Ehâdisi't- Tıbbı'n- Nebevi fi Ümmühâti's- Sitte**, Ümmü'l-Kurâ, Usûlü'd-Din Fak. Mekke, 1988.
- 7- Ömer Ahmed Ravî, **Tıbbü'l- Kulûb inde'l- İmâmeyni'l- Cefleyn İbn Teymiyye el-Harrânî ve İbn Kayyim el-Cevziyye**, Darü'l-Kütübü'l- İmiyye, Beyrut, 2006.
- 8- İbrahim er-Râvi, **İstişârâtu't- Tıbbiyye fi Dav'i'l- İslâm**. Konu ile ilgili hadislerin mucizevî derecede ilmi değeri hakkında yazılmış ve Hadâratu'l- slâm dergisinde müteselsil yayımlanmış olan makalelerden oluşur.
- 9- Abdullah b. Abdilaziz el-Muslih, **Kavâidu Tenâvuli'l- İ'câzi'l- İlmiyyi ve't-Tıbbiyyi fi's- Sünne ve Davâbituhu**, Medine, Trz.
- 10- Ahmed b. Ebû'l- Vefâ Abdulkâhir, **Takvimu'l- A'mâl elletî Tenâveleti'l-İ'câzi'l- İlmiyyi ve't- Tıbbiyyi fi's-Sünneti'n- Nebeviyye**, Medine, Trz.
- 11- Abdullah b. Ömer Bâmusa, **el- Habbetu's- Sevdâ fi'l- Hadisi'n-Nebeviyyi ve't-Tıbbi'l- Hadîs**, Medine, Trz.
- 12- Hassân emsi Pa a, **eş-Şifâ bi'l- Habbeti's- Sevdâ beyne'l- İ'câzi'n- Nebevi ve't- Tıbbi'l- Hadîs**, Dâru'l-Kalem, Dıma k-Beyrut, 1994.
- 13- Hassân emsi Pa a, **el- Kışratu ve's- Sal'u ve's- Şeyyibu ve'l- Hannâu**, Mektebetu'l-Vâdi, Cidde, 1995.
- 14- Hassân emsi Pa a, **el- İlâcu bi's- Sûm ve'l- Besalu**, 1992, 1994.
- 15- Hassân emsi Pa a, **Kabasâtu mine't- Tıbbı'n- Nebevi ve'l- İlmu'l-Hadîs**, 1991, 1993.
- 16- Yahya b. Nâsır Havâci, **el-Hacâme fi Dav'i'l-Hadisi'n- Nebeviyyi ve'l-Mümâreseti't- Tıbbiyye**, Medine, Trz.
- 17- Muhammed Nâzım Nesîmî, **et- Tıbbu'n Nebevî ve İlmu'l- Hadîs**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1987 I-III.
- 18- Abdullah Sa'id, **İlmu'l- Verâse mine'l- İ'câzi't- Tıbbiyyi fi'l- Ehâdisi'n-Nebeviyyeti's- Şerife**, Ürdün, 1989.

- 19- Muhammed Sa'id el-Bûti, **Mu'cizâtu fi't- Tıbbi li'n-Nebevî S.A.S.** Yrz. Trz.
- 20- Nebîl Tavîl, **Ehâdisu fi's-Sıhha**, Müessesetu'l- slâmî, Dıma k, 1963. Sa lıkla ilgili hadisler ve erhlerini içermektedir.
- 21- Necîb el-Keylânî, **Fi Ruhâbi't-Tıbbi'n-Nebevî**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1982.
- 22- Muhammed el-Hâc Kâsım, **et-Tıbbu'l-Vikâ'iyi'n-Nebevî**, Musul, 1988.
- 23- Ahmed evkî el-Fencûrî, Heyet, **et-Tıbbu'l-Vikâ'i fi'l-İslâm**, Kahire, trz.
- 24- Abdullah b. Ömer, **Hadislerde Çörek Otu ve Yeni Tıb**.
- 25- Yahya b. Nâsır, **Hadisler Işığında Hacamât**.
- 26- Abdullah Abdurrezzak, **et-Tıbb ve Râidâtuhu'l-Müslimât**, Ürdün 1985.
- 27- Hüssâm er-Râvî, **er-Resûlü't-Tabib**, Beyrut 1999. Kitapta sofrâ âdâbı, yeme içmede dikkat edilecek hususlar, Kur'an ve Hadislerde adı geçen yiyecekler, akıl ve ruh sa lı 1, sa lı 1 koruma tedbirleri, ibadetlerin sa lık açısından faydaları üzerine durulmu olup klasik ekliyle bir Tıbb-ı Nebevî sayılmaz.
- 28- Ebû Üsâme Muhyiddin Abdülhamid, **eş-Şâfiyâtu'l-Aşere mine'l-Kitâb ve's-Sünne**, Riyâd 1413. Çalı mada temas edilen on (10) ifalı unsur olarak, Kur'an, Hadis, Dua, Zikir, Namaz, Oruç, Bal, Kuru Hurma, Çörek Otu, Taze Hurma ve Zenzem Suyu sayılmaktadır.
- 29- Abdurrezzâk Kîlânî, **el- Vikâyetu Hayrun mine'l- İlâc**, Dıma k 1995.
- 30- Muslih Muhammed, **el-İlâcu'l- Kur'ânî li Marazi'l-Asri'n- Nefsânî**, Beyrut Trz.
- 31- Muhammed Ali Bar, **İnsanın Yaratılışı**, (Trc. Mücteba U ur), Diy. Yay.
- 32- Muhammed Ali el-Bâr, **Kabasâtu mine't-Tıbbi'n-Nebeviyyi'l-İlâcî**, Mektebetu' - arki'l- slâmî, Cidde, 1992.
- 33- Muhammed Ali el-Bâr, **es-Sivâk**, Dâru'l-Menâra, Cidde, 1994.
- 34- Muhammed Ali el-Bâr, **Hel Hunâke Tıbbu Nebevî?** Cidde, 1990.
- 35- Abdullah Sindeh, **et-Tıbbü'l- Mücerreb ve't- Tedâvî bi'l-A'sâb mine'l-Emrâzi's- Şâia**, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 2006.
- 36- bn Bistâm Nisaburiyyîn, **Tıbbu'l- Eimme**, erh, ta'lik, Muhsin Akîl, Darü'l-Fıkh, Kum, 2004.
- 37- Fevzî aban, **Aslu'l- İnsân Beyne'l- İlim ve'l- Kutubi's-Semâviyye**, El-Mektebetu'l- lmiyye, trz.
- 38- Said Serkis, **Ed-Durru'n-Nefis Fi Tıbbi'l-A'sâb ve Esrâri't-Teşhîs**, Mektebetu Cezireti'l-Verd, trz.

- 39- Hânî Armu ve Muvaffak El-Ömerî, **El-A'şab Fi'l- Kitâb**, Daru'n-Nefâis, trz.
- 40- El- mamu'l-Gazzâlî, **El- Evfak**, Tıpkı Basım, trz.
- 41- Bol Galiyuncî ve Zeyneb Ed-Devâhilî, **El-Hadâratu't-Tıbbiyye Fi Mısri'l- Kadîme**, Dâru'l-Me'ârif, trz.
- 42- Muhammed b. Zekeriyya Er-Râzî Et-Tabîb, **El-Hâvî Fi't-Tıb**, 1-8, Daru'l-Kütübi'l- İmiyye, trz.
- 43- (Müellif yok), **el-Advâ Beyne't-Tıbb ve Hadîsi'l-Mustafâ**, Dâru's-Su'ûdiyye, Cidde, 1987.
- 44- Muhammed Abdulaziz El-Hâlidî, **El-İstişfâ bi'l-Kur'ân**, Daru'l-Kütübi'l- İmiyye, trz.
- 45- E - eyh Ahmed Ed-Deyrebî, **Kitâbu'l-Mucerrebât**, El-Matbaatu's-Sâ'idiyye, Mısır 1344.
- 46- Fâdıl Abîd Ömer, **el-Habbetu's-Sevdâ fi't-Tıbbî's-Şa'bî**, Cidde, Trz.
- 47- Abdullah Sa'id, **el-Habbetu's- Sevdâ (Habbetu'l-Bereke) mine'l- İ'câzi't-Tıbbiyyi fi'l- Ehâdisi'n- Nebeviyyeti's-Şerife**, Dâru'z-Ziyâ, Ürdün, 1989.
- 48- Latîb Abdullah Tayyib, **eş-Şifâ fi'l-Habbeti's-Sevdâ**, Kuveyt, Trz.
- 49- Muhammed Kemâl Abdulazîz, **el-Habbetu's-Sedâ Devâun li Külli Dâin**, Mektebetu bn Sîna, Kahire, trz
- 50- Hassan Şemsî Pa a, **eş-Şifâ bi'l-Habbeti's-Sevdâ Beyne'l-i'câzi'n-Nebeî ve't-Tıbbi'l-Hadîs**, Darü'l-Kalem, Dıma k, 1999.
- 51- Abdullah Sa'id, **el-Kem'e, mine'l-İ'câzi't-Tıbbiyyi fi'l-Ehâdisi'n-Nebeviyyeti's-Şerife**, Dâru'z-Ziyâ, Ürdün, 1989.
- 52- Abdullah Sa'id, **er-Ratbu ve'n-Nahle mine'l-İ'câzi't-Tıbbiyyi fi'l-Ehâdisi'n-Nebeviyyeti's-Şerife**, Yrz. Trz.
- 53- Ebu Hatim Es-Sicistânî, **Kitâbu'n-Nahle**, Daru'l-Be âir'il-slâmiyye, trz.
- 54- Abdullah Sa'id, **el- Haceru's- Sıhhi mine'l- İ'câzi't-Tıbbiyyi fi'l- Ehâdisi'n-Nebeviyyeti's- Şerife**, Yrz. Trz.
- 55- Abdullah Sa'id, **et-Tıbbu'n- Nefsî mine'l- İ'câzi't-Tıbbiyyi fi'l- Ehâdisi'n-Nebeviyyeti's- Şerife**, Ürdün, trz.
- 56- Muhammed Abduh, **El- Mucerreb Mine'l- Kanun Fi't-Tıb**, Mektebetu Cezireti'l-Verd, trz.
- 57- Yusuf b. Ömer, **El-Mutemed Fi'l- Edviyeti'l- Mufrede**, Mektebetu Cezireti'l-Verd, trz.
- 58- Mahmud Mustafa ed-Dimyâti, **Müfredâtu'n- Nebâtât beyne'l- Lügati ve'l-İsti'mâl**. Bitkisel ilaçlar, isimleri ve kullanım ekli hakkında, Mecelletu'l-Muktatafe'nin 1935–1939 tarihleri arasındaki sayılarında yayımlanmış müteferrik makaleler.

- 59- Said b. Hibetullah, **Kitabu'l-Muğni Fi't-Tıbb**, Dâru'n-Nefâis, trz.
- 60- Mi el Hayik, **Mevsû'atu'n-Nebâtâti't-Tıbbiyye 1-5**, Mektebetu Lübnan, Nâ irûn, trz.
- 61- Mustafa Dönmez, *el- Ehâdisu't- Tıbbiyye Beyne'l- Vahyi'l- İlâhî ve't- Tıbbi't- Tecrübî*, **Journal of Islamic Research**, Yıl 2, Sayı 3, Ankara Mayıs 2009, 165- 178.

5. Arapçadan Batı Dillerine Tıbb-ı Nebevî Tercümelere

Avrupa ülkelerinde veya batı dillerinde Tıbb-ı Nebevî çalı maları hakkında ahsi ara tırmalarımızda kayda de er bir bulguya rastlayamadık. Bu konuda daha sa lıklı bilgi edinmek için biz süre ngiltere'de bulunan aziz dostum, Ar . Gör. Salih Kesgin Bey'den ve Almanya'da çalı an Prof. Dr. Bülent Uçar Bey'den yardım ricasında bulunduk. Bir müddet sonra Sayın Kesgin'den cevap aldık ancak sayın Bülent Uçar'dan, menfi ya da müsbet bir cevap alamadım. Kendilerine gönderdi imiz yazı öyle idi:

“özel olarak **Rukye** (slam'da Okuyarak Tedavi) ama genel olarak **Tıbb-ı Nebevî (İslâm Tıbbı, Kur'ân Tıbbı veya Peygamber'in Tıbbı)** hakkında **İngilizce yapılmış olan çalı şmalar** listesine ihtiyacım var. Kendi literatürümüzden, eski ve yeni çalı malar yanında Arapça literatürü büyük ölçüde derledim sayılır. Ancak batıdaki çalı malar eksik kaldı. Yayımlamak üzere hazırladı m ara tırmada, tıbb-ı nebevî listesini de vermenin faydalı olaca mı dü ündüm. E er müsait zamanlarınızda, yukarıda aranması uygun olacak konu ba lıklarıyla veya sizin aklınıza gelen isimlerde bir tarama yapıp, biriken listeyi, kitap ve makale künyeleriyle gönderme lutfunda bulunursanız çok memnun olaca m”.

Bir müddet sonra Salih Kesgin'in bu ricamıza yazdı ı cevabı payla mak istiyorum.

“...Tıbbu'n Nebevî konulu çalı malar ya Arapçadan çeviri olarak yapılmı ya da kütüphanelerde Arapça orijinal haliyle yer alırken bunun yanısıra bir de genel slam Tıp tarihiyle ili kilendirebilece imiz bn Sina vb. ya da konu ara tırmaya dayalı makale çalı maları söz konusu. Anladı m kadarıyla sizin çalı manız daha çok Hz. Peygamber Tıbbı üzerindeydi! Ancak sizi do ru bilgilendirebilmek adına bu bilgiyi teyid etmem gerekiyor. Bir de parantez içerisinde belkide unu da ifade etmem uygun olacak, *genelde batıdaki islâm'a dönük çalı şmalar daha çok polemik içeren alanlarla ilişkili, et- Tıbbu'n- Nebevî sanki biraz daha ikinci planda kalmış gibi görünüyor*. Bu anlamda çok canlı bir çalı mayla/ara tırmayla kar ıla ma imkânımız sanırım olmayacak...”

- 1- Ibn Qay'em el- Jozeyah, **The Prophetic Medicine**, (et- Tıbbu'n- Nebevî li'bni'l- Kayyim el- Cevziyye, Translation By Abd el-

Qader the son of Abd el- Azeez), Reviewer By.. Dr. ngi, Dâru'l- adu'l- Cedîd, Mısır 2003.

2- Es-Suyutî'nin "**er-Rahme fi't-Tıb ve'l-Hikme**" diye isim verdi i bu eseri on dokuzuncu yüz yılda "**La Medicine de Prophete**" adıyla Fransızcaya A. Perron tarafından 1860 yılında tercüme edilmi ve Paris'te yayınlanmı tır. es-Suyûtî'nin sözkonusu eseri ve Mahmud b. Ömer e - a mî'nî'nin "**Tıbbu'n-Nebevî**" adlı eseri ile birlikte 1962 yılında C.Elgood tarafından "**Medicine of The Prophet**" adıyla ngilizce'ye tercüme edilmi tir. Bu bilgiyi Ahmet A ırakça, **İslâm Tıp Tarihi**, 84'den almı bulunuyoruz.

6. Rukye Hakkında Klasik Eserler

1- Muhammed b. Abdilvâhid Ziyâuddin el-Makdîsî (643), **Kitâbu'l- Emrâz ve'l- Keffârât ve't-Tıbbi'r-Rukyât**, Dâru bn Affân, I. Baskı, yrz. 1413.

2- emseddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Kayyım el-Cevziyye (751), **el-Vâbilu's- Sayyib mine'l- Kelimi't- Tayyib**, Kahire, 1987.

3- Abdurrahmân b. Muhammed el-Bistâmî (?), **el-Ed'iyetü'l- Müntehabe ve'l Edviyeti'l-Mücerrebe**. Ke fu'z-Zünûn, I/50: Hastalıklara çare konusunda özet bir eserdir. Müellif onu 888 yılında Ramazan Bayramı gecesi yazdı. Hepsi tâûn hastalı ı üzerine olan 5 babadan ibarettir.

4- Ke fu'z-Zünûn, I/149'da, yazarı belli olmayan bir ba ka "**el-Ed'iyetü'l-Müntehabe**"den bahsedilmektedir.

7. Rukye Hakinnda Muasır Türkçe Çalışmalar

1- Ahmet Tunahano lu, **Hadislerde Koruyucu Hekimlik**, stanbul 1999.

2- Hasan Özönder, **Peygamberimiz'in Sağlık Öğütleri (Tıbb- ı Nebevi)**, stanbul 1974.

3- Ali Rıza Karabulut, **Tıbb-ı Nebevi Ansiklopedisi**, Ankara 1993.

4- Veli Atmaca, **Hadislerde Rukye**, stanbul 2009.

5- Ömer Dönmez, **Rasûlullah (s.a.v.)'ın Hasta Tedavileri ve Şifa Hazinesi**, Hisar yayınevi, stanbul, Trz.

6- Serkan Tekin, **Dualarla Terapi**, stanbul, 2007.

7- Arif Arslan, **Manevi Rahatsızlıkların Çözümü Dua İle Gelen Şifa**, stanbul 2009.

8- Kubilay Akta , **Gizli Telkinle Kur'ân Terapisi**, stanbul 2009.

8. Türkçe Tezler

- 1- Mahmut Denizku ları, **Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Tıp**, stanbul 1982.
- 2- Muhammed Hulûsi Ye il, **Rukye Konusunu İşleyen Rivâyetlerin Tesbiti ve Değerlendirilmesi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamı Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007.
- 3- Mustafa Dönmez, **Ebû Nu'aym el-İsfahânî'nin Et-Tıbbu'n-Nebevî İsimli Eserinin Tahkiki**, (Basılmamı Doktora Tezi, Uluda Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa 2005.
- 4- Osman Oruçan, **Hadîste Metin Tenkidi İlkesi Olarak Pozitif Bilimlere Aykırılık**, (Basılmamı Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-2005.
- 5- Ahmet Turhanoglu, **Hadislerde Koruyucu Hekimlik**, (Basılmamı Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, stanbul-1996.
- 6- Gülfem Hekim, **Hadislerde Uğur ve Uğursuzluk**, (Basılmamı Yüksek Lisans Tezi), stanbul, 1998.
- 7- brahim Kutluay, **Sünnet'e Göre Tafdil ve Takdis Meselesi**, (Basılmamı Doktora Tezi, Danı man, brahim Canan), stanbul, 2003.
- 8- Üzeyr Yıldırım, **Hz. Peygamber'in Hadislerinde Sihir ve Sihirin Mahiyeti**, (Basılmamı Yüksek Lisans Tezi, Danı man, M. Hayri Kırba o lu), Ankara, 1993.
- 9- Sait Özçelik, **Hadislerde Rukye**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamı Yüksek Lisans Tezi), stanbul 2001.

9. Rukye Hakkında Muasır Arapça Çalışmalar

- 1- Ebû'l- Âliye Muhammed b. Yusuf el-Cûrânî, **er-Rukyetu's-Şer'iyye mine'l- Kitâb ve's- Sünneti'n- Nebeviyye**, Ürdün, 2007.
- 2- Abdurrahman b. Âyid el-Âyid, **er-Rukyetu's- Şer'iyye**, Riyad, 2007.
- 3- Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreysî, **I'rki Nefseke ve Ehleke bi Nefsike**, Riyad, 1428/2008.
- 4- Muhammed Asâm Tarbeye, **el-İstişfâ bi'l- Kur'ân ve't-Tedâvî bi'r-Rukâ**, Kahire, 1991.
- 5- Muhammed brahim Selîm, **et- Tedâvî bi'l- Kur'ân ve'l- İstişfâ bi'r-Rukâ ve't-Te'âvîz**, Kahire, Trz.
- 6- Ebû Ahmed Kemâl b. Muhtar b. smail, **Kenzu'l- Ma'rife fi'r- Rukyâ ve'l-Mu'avvizât ve't- Tıbbi'n- Nebevî**, Yrz., Trz.
- 7- brahim Muhammed Cemâl, **Tefrîcu'l-Kürûb ve Tefrîhu'l-Kulûb**, Kahire, Trz.

- 8- Muhammed Alevî el-Mâlikî, **Ebvâbu'l-Ferec**, Kahire, Trz.
- 9- Mahmud Muhammed Abdullah, **eş- Şifâ bi'd- Du'â**, Mektebetu'z-Zehrâ, Kahire, 1992.
- 10- Muhammed Mahmud Ahmed, Musa Hatib, **el- İnsan ve'd- Du'â**, Kahire, 1997.
- 11- Âdil Muhammed Ali eyh Hüseyin, **Müellefâtu Fi't- Tibbî'n-Nebevi**. En eski Tıbb-ı Nebevi literatürünün kullanıldı ı bu eser, Kur'ân ve Hadislerde öngörülen sa lık tedbirleri, tavsiye edilen ilaçlar ve talep eden sahabiler için okunan dualardan bahseder.
- Ebü'l- Brâ'ya ait aşğıdaki Eserler**, www.ruqya.org.'tan alınmıştır:
- 12- Ebü'l- Berâ Üsâme b. Yâsîn el- Me'ânî, **el- Menhelu'l- Mu'iz Fi Isbâti'l- Hakîkati'l- Hased ve'l- Ayn**, Suudî Arabistan 2000.
- 13- Ebü'l- Berâ Üsâme b. Yâsîn el- Me'ânî, **Menhecu's- Şer'i fi İlâci'l- Mess ve's- Sara**, Suudî Arabistan 2000.
- 14- Ebü'l- Berâ Üsâme b. Yâsîn el- Me'ânî, **el- Fevâkihu'd- Deverânî li't- Tibbî'n- Nebevî ve'l- Kur'ânî**, Suudî Arabistan 2000.
- 15- Ebü'l- Berâ Üsâme b. Yâsîn el- Me'ânî, **el- Kavlu'l- Mu'in fi Mürtekizâti Mu'âlici's- Sara ve's- Sihir ve'l- Ayn**, Suudî Arabistan 2000.
- 16- Ebü'l- Berâ Üsâme b. Yâsîn el- Me'ânî, **el- Kavâidu'l- Meselî li İlâci's- Sara ve's- Sihir ve'l- Ayn bi'r- Rukâ**, Suudî Arabistan 2000.
- 17- Ebü'l- Berâ Üsâme b. Yâsîn el- Me'ânî, **es- Sevâiku'l- Mürsele fi't- Tesaddî li'l- Meş'ûzîn ve's- Sehara**, Suudî Arabistan 2000.

10. Tıbbın Fıkhi Açıdan Ele Alındığı Çalışmalar

- 1- Ali Muhammed Yûsuf Muhammedî, **Buhûsun Fıkhiyye fi Mesâilî Tibbiyyetin Mu'âsıra**, Darü'l-Be airi'l- slamiyye, Beyrut, 2005.
- 2- Abdülmecid b. Abdilaziz b. Zâhim, **Fetâvâ'l- İlâc bi'l- Kur'ân ve's- Sünne**, Riyad, 1995.
- 3- Ömer Süleyman E kar, Muhammed Osman übeyr, Abdünnâsır Ebü'l-Basal, Ârif Ali Ârif, Abbâs Ahmed Muhammed, **ed- Dirâsatun Fıkhiyye fi Kadâya't- Tibbiyyeti'l- Mu'âsıra**, Dârü'n-Nefâis, Amman, 2001.
- 4- Muhammed Na'îm Yasîn, **Ebhâsun Fıkhiyye fi Kadâyâti't- Tibbiyyeti'l- Mu'âsıra**, Dârü'n-Nefâis, Amman, 1999.
- 5- Muhammed b. Abdülcevâd Hicâzî Net e, **el-Mesâilü't- Tibbiyyetü'l- Müsteccede fi Dav'i's-Şeri'ati'l-İslâmiyye**, Dârü'l-Hikme, London, 2001.
- 6- Sa'îd b. Mansûr Mufea, **el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye li- Ecinne ve'l- İstinsâhi'l-Beşerî mine'n-Nâhiyeti't-Tibbiyye ve's-Şer'iyye ve'l-**

Kânûniyye, Takriz, Abdülmecid Zendânî, raf, Abdülkerim Zeydan, Darü'l- man, skenderiye, trz.

7- Ahmed Muhammed Ken'an, **el- Mevsû'atü't- Tıbbiyyetü'l- Fıkhıyye: Mevsû'atun Câmi'a li'l- Ahkâmi'l- Fıkhıyye fi's- Sıhha ve'l- Maraz ve'l-Mümâresati't-Tıbbiyye**, Takdîm, Muhammed Heysem Hayyât, Dârü'n-Nefâis, Beyrut, 2000.

8- Ahmed Muhammed Lütfî Ahmed, **et-Telkîhü's- Sınâ'î beyne Akvâli'l- Etubbâ ve Ârâi'l- Fukahâ**, Dârü'l-Fikri'l-Câmi', skenderiye, 2006.

9- Ali Muhyiddin Karada î, Ali Yûsuf Muhammedî, **Fıkhü'l- Kadâyâ't- Tıbbiyyetü'l-Mu'âsıra: Dirâsetü'l- fıkhıyyetü't- Tıbbiyyetü'l- Mukarene: Müzevvede bi-Karâratü'l- Mecâmi'i'l- Fıkhıyye ve'n- Nedevâti'l- İlmiyye**, Dârü'l-Be âiri'l- slâmiyye, Beyrut, 2005.

10- Muhammed Ali Sertâvî, **Kadâyâ't- Tıbbiyyetü'l- Mu'âsıra fi Mîzânî'ş- Şerî'a**, Dârü'l-Fikr, Amman, 2006.

11- Üsâme Abdülalîm Ferec eyh, **Kâ'ide (La zarar ve la zırâr) fi Nitâki'l- Mu'âmelâti'l- Mâliyye ve'l- A'mâli't- Tıbbiyyetü'l- Mu'âsıra fi'l- Fıkhî'l- İslâmî ve'l- Kânûni'l- Vaz'i**, Dârü'l-Câmi'ati'l- Cedîde, skenderiye, 2007.

12- Suâd Sathî, **Nakl ve Zer'ü'l- A'zâi'l- Beşeriyye: ed- Dirâsetü'l- Fıkhıyyetü't- Tıbbiyyetü'l- Kânûniyye**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2007.

13- Muhammed Yüsrî brahim, **Serîkatü'l- A'zâ bi'l- Cerrâhati't- Tıbbiyye ve Ahkâmi'l- Kısasi'l- Müterettebe aleyhâ fi'l- Fıkhî'l- İslâmî**, Diâse ta'siliyye, Dâru Tayyibetü'l-Hadrâ, Mekke, 2005.

14- Ebû'l- Berâ Üsâme b. Yâsîn el- Me'ânî, **Fethü'l- Hakki'l- Mübîn fi Ahkâmi Rukâ's- Sara ve's- Sihir ve'l- Ayn**, Suudî Arabistan 2000.

11. Tabip Tabakâtına Dair Eserler

1- Muvaffakuddin Es'ad b. İyâs b. Cırcıs bnü'l-Mitrân, **Bustânü'l- Etubbâ ve Ravdatü'l- Elibbâ**, Tahkik, Abdülkerim Ebû üveyrib, Cem'iyyetü'd-Da'veti'l- slamiyyetü'l-Alemiyye, Trablus, t.y.

2- Hünâ Fevzî Âmir, **el-Etubbâü'l- Kusûniyyûn**, Dirâse ve Tahkik, el-Mecma'ü's-Sekafî, Abudabi, 2002.

3- Medyen b. Abdurahman Kusûnî Mısrî, **Kâmusü'l- Etubbâ ve Nâmûsü'l- Elibbâ**, Mecmaü'l-Lugati'l-Arabiyye, Dima k, 1979.

4- Ebû'l-Abbâs Muvaffakuddin Ahmed b. Kâsım bn Ebî Usaybi'a, **Uyûnü'l- Enbâ fi Tabakâti'l- Etubbâ**, erh ve tahkîk, Nizâr Rızâ, Dâru Mektebetü'l-Hayât, Beyrut, t.y.

5- Ahmed sâ, **Mu'cemü'l- Etubbâ min Sene 650 H. ilâ Yevminâ Hâzâ, Zeylu Uyûni'l- Enbâ' fi Tabakâti'l- Etubbâ' li- İbn Ebî Useybi'a**, Darü'r-Raidi'l-Arabî, Beyrut, 1982.

6- Kutbuddin Mahmûd b. Mes'ûd b. Muslih e - irâzî, **Fi Beyâni'l- Hâce ile't- Tıb ve'l-Etubbâ ve Vesâyâhum**, dirâse ve tahkîk, Muhammed Fuâd Zâkirî, Merkezu Zâyed li't- Tûrâs ve't-Târih, Ayn, 2001.

7- Abdullah Abdurrezzâk, **et-Tıbb ve Râidâtuhu'l-Müslimât**, Ürdün, 1985.

12. Koruyucu Hekimlik ve Geleneksel Tıp Hakkında Arapça Kitaplar

1- Ebû'l-Hasan Muhtâr b. Hasan b. Abdûn b. Sa'dûn b. Butlân bn Butlân, **Da'vetü'l-Etubbâ, Safhât mine'l- Edebi't- Tıbbiyyi'l- Arabî**, dirâse ve tahkîk, zzet Ömer, Darü'l-Fikr, Dıma k, 2003.

2- Mümtâz Mahmûd Ömer Vasfi, **el- A'razü't- Tıbbiyye li'l- Etfal, Keyfe Nefhemuhâ ve Nete'âmel Maahâ**, Dârü'l- Kütübi'l- İmiyye, Kahire, 1999.

3- Hânî Armû , **el-A'sâb fi Kitâb, el-İstihdamâtü't- Tıbbiyye el- İlâciyyeti't-Tecmîliyyeti't-Tasnî'iyye**, terceme, Muvaffak Ömerî, Dârü'n-Nefâis, Beyrut, 2003.

4- Muhammed Abdürrahîm, **el- A'sâb ve'n- Nebâtatü't- Tıbbiyye ve'l-Ağziye fi Tefsîri'l- Ahlâm**, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1997.

5- Sigmund Stephen Miller, **el-Mevsû'atü't-Tıbbiyyetü'l- Kâmile li'l-Üsre**, terceme, Enes Rifâ'î, Dârü's-Sekâfe, Doha, 1987.

6- Ekrem Cemîl Kunbes, **el- Minhâc fi't- Tıbbi't- Tabî'î ve Ulûmi'l- A'sâb**, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 2006.

7- Mustafa Tılâs, **el-Mu'cemü't-Tıbbiyyü'n-Nebâtî**, Dâru Tılâs, Dıma k, 1997.

8- Zayed Nevvâf Avvâd Düveyrî, **Eserü'l- Müsteceddâti't- Tıbbiyye fi Bâbi't- Tahâre**, Amman: Dârü'n-Nefâis, Amman, 2007.

9- Ebû Ali Avicenna Hüseyin b. Abdullah b. Ali Belhî bn Sînâ, **eş-Şifâ bi'n- Nebâtât ve'l- A'sâb ve't- Tıbbi't-Tabî'î mine'l- Kânûn fi't-Tıbb**, zabt ve hâ iye, Muhammed Emîn Dannâvî, Dârü'l-Kütübi'l- İmiyye, Beyrut, 2005.

10- Ebû'l- Kâsım Halef b. Abbâs Zehrâvî, **et-Tasrîf, Mevsû'a Tıbbiyye mine'l- Karnî'l-Âşir el- Mîlâdî**, tahkik ve terceme, Subhî Mahmûd Hamâmî, Müessesetü'l- Kuveyt li't- Tekaddümi'l- İmî, Kuveyt, 2004.

11- Colin Clair, **et-Tevâbü'l ve'l- A'sâbi't- Tıbbiyye**, terceme, Süheyl Zekkâr, Dârü'l-Fikr, Beyrut, t.y.

12- Ahmed b. Mîlâd, **et-Tıbbü'l- Arabiyyi't- Tûnûsî fi Aşri Kurûn**, Dârü'l-Garbi'l- slâmî, Beyrut, 1999.

13- Muhammed Mahmûd Abdullah, **et-Tıbbü'l-Kur'ânî Beyne'd- Devâ' ve'l- Ğızâ**, müracaat, Muhammed Hammâmî, Darü' - arki'l-Arabî, Beyrut, t.y.

- 14- Mahmûd Hâc Kâsım Muhammed, **İntikâlû't- Tıbbî'l- Arabî ile'l- Ğarb, Me'âbiruhu ve Te'sîruhu**, Dârü'n-Nefâis, Beyrut, 1999.
- 15- Michel Hayek, **Mevsû'atü'n- Nebâtati't- Tıbbiyye**, Arabî - İngilizî - Fransî - Almânî - Latînî = Encyclopedia of medicinal plants, Arabic - English - French - German - L, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1997.
- 16- Hassân Kubeyisî, **Mu'cemü'l- A'sâb ve'n- Nebâtati't- Tıbbiyye**, Dârü'l-Kütübü'l- İmiyye, Beyrut, 2002.
- 17- Yûsuf Ebû Necm, **Mu'cemü'n- Nebâtâti't- Tıbbiyye, Arabî - Latînî - Fransî - İngilizî**, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1999.
- 18- Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Ezdî es-Saharî, **Kitâbü'l- Mâ', Evvelu Mu'cemi Tıbbi Lugavi fi't- Târih**, tahkik, Hâdî Hasan Hammûdî, Vezâretü't-Türâsi'l-Kavmî ve's-Sekâfe, Maskat, 1996.

13. Türkçe Telif Makaleler

- 1- Ra it Küçük, “*Tıbb-ı Nebevî Literatürü Üzerine Bir Deneme*”, **İlim ve Sanat**, C.I/3, (6- 8), stanbul 1985.
- 2- Ali Osman Ate , *Akıl Hastalıkları Üzerinde Cinlerin Etkisi ve Rukye Konusuyla İlgili Bazı Rivâyetlerin Değerlendirilmesi*, **Diyanet İlmî Dergi**, C. 19, S. 2, s. , Ankara, 1993.
- 3- smail Hakkı Ünal, *Hz. Muhammed (SAV) ve Tıp*, **Diyanet İlmî Dergi**, Hz. Peygamber Özel Sayısı, s. 181–190, Ankara 2000.
- 4- Ali Çelik, “*Tıbb-ı Nebevî ve Koruyucu Hekimlik*”, **Sünnetin Aktüel Değeri**, s. 133- 260, Kitap Ne riyat- Da ıtım, Ankara Trz.
- 5- Ali Çelik, “*M. S. VII. Asırda Hicaz Bölgesinde Hastalık Algılamaları ve Hz. Peygamber'in Gerçekleştirdiği Değişim*”, **Sünnetin Aktüel Değeri**, s. 261- 270, Kitap Ne riyat- Da ıtım, Ankara Trz.
- 6- Ali Çelik, “*Peygamberimizin Rahatsızlıkları ve Başvurduğu Tıbbî Tedâvîler*”, **Sünnetin Aktüel Değeri**, s. 270- 284, Kitap Ne riyat- Da ıtım, Ankara Trz.
- 7- Levent Öztürk, “*Tıbb-ı Nebevî'de Tıbbi Etik'in Meta- Etik Analizi*”, **Sakarya Ün. İlahiyat Fak. Dergisi**, s. 105- 119, S.9, Sakarya, 2004.
- 8- Levent Öztürk, “*Halil b. Ahmed'in Kitâbu'l- Ayn Adlı Eserinde Yer Alan Tıbbi Terimler Işığında Erken Dönem İslâm Tıp Tarihine Yeniden Bir Bakış*”, **Sakarya Ün. İlahiyat Fak. Dergisi**, s. 1- 16, S. 10, Sakarya, 2004.
- 9- Mustafa Dönmez, “*Ebû Nuaym ve et-Tıbbu'n-Nebevî İsimli Eseri Üzerine*”, **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, cilt: 16, sayı: 1, 2007, s. 321-350.
- 10- Asaf Ataseven, “*Tıbb-ı Nebevî*”, **Bezm-i Âlem Valide Sultan, Vakıf Gureba Hastahanesi Dergisi**, 12/ 3–4, st. 1985.
- 11- Asaf Ataseven, “*Tıbb-ı Nebevî ve Başlıca Hastalıklar*”, **İslâm**, 1/ 11, Ankara 1984.

- 12- Asaf Ataseven, “*Tıbb-ı Nebevi*”, **Diyanet Dergisi**, **Hz. Peygamber Özel Sayısı**, s. 93- 100, 25/ 4, Ank. 1989.
- 13- Asaf Ataseven, “*Misvak- Dış Fırçası*”, **İslâm Medeniyeti**, S. 7, s. 40- 43, stanbul, 1968.
- 14- Ekmeleddin hsano lu, “*Türkçe Tıbb-ı Nebevi Yazmaları*”, **Tıp Tarihi Araştırmaları**, S.2, s. 34–39, stanbul 1988.
- 15- brahim Canan, “*İslâmda Çevre Sağlığı*”, **Din Eğitimi Dergisi**, S. 11, s. 42- 51, Ankara, 1987.
- 16- Fatmatüz Zehra Kamacı, “*Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*”, **Sakarya Ün. İlahiyat Fak. Dergisi**, s. 219- 223, S.9, Sakarya, 2004.
- 17- Ayhan Tekine , “*Alternatif İslâmi Tıp “ Tıbb-ı Nebevi”*”, **Dîvân**, s. 57- 72, S. 4, 1998/1, ???, 1998.
- 18- **Ayhan Tekineş**, “*Tıbb-ı Nebevi’de Tıbbi Etik*”, **Tıp Etiği-Hukuku- Tarihi**, C. 11, S. 2, s. 75- 90, Ankara, 2003.
- 19- Ömer Dönmez, “*Resulullah’ın Hasta Tedavileri*”, **Hisar Yayınları**, stanbul???
- 20- . Fehmi Cumalıo lu, “*Hadislerde Tababet*”, **İslâm**, 1/ 6, Ankara 1984.
- 21- Ebu Nu’aym Hâfız, “*Tıbb-ı Nebevi*”, (*Kitabu’s- Şifâ fi Ahâdisi’l- Mustafa*), *Çev. Ahmed Dai*”, **Yeni Symposium**, 19/ 20, stanbul 1981.
- 22- Salih Karacabey, “*Hadis Vahiy Münasebeti ve Tıpla İlgili Hadisler Hakkında Hattâbi’nin Görüşleri*”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1992, cilt: IV, sayı: 4, s. 217-226.
- 23- A. Süheyl Ünver, “*Türk Tıp Tarihinin Esasları*”, **Tıbbiyeliler Bayramı**, 14 Mart Mukaddimesi, (stanbul, 1938), Aynı Yazı: (stanbul, 1939).
- 24- A. Süheyl Ünver, “*Yılan Remzi ve Selçuklu Tababeti*”, **Dirim**, sy. 1 (1939), s. 14–18. Ve **Farmakolog**, sy. 3–5, (1939), s. 43–48.
- 25- A. Süheyl Ünver, “*Ebâ Reyhân Bîrûnî: Kitâbu’s- Saydale’sinde Şahsi Fikirleri Hakkında*”, **Türk Tıp Tarihi Arkivi**, sy. 17 (1940), s. 9–12.
- 26- A. Süheyl Ünver, “*Telkinle Tedavi*”, **Türk Tıp Tarihi Arkivi**, sy. 15 (1940), s. 125–126.
- 27- A. Süheyl Ünver, “*Türk Tıp Tarihinin Anahatları*”, **Tıbbiyeliler Bayramı**- 14 Mart 1942 (stanbul, 1942), s. 3–11.
- 28- A. Süheyl Ünver, “*Geçmişte Türk Tıp Tarihi*”, **Tıbbiyeliler Bayramı** 14 Mart 1944 (stanbul, 1944), s. 3–10.
- 29- A. Süheyl Ünver, “*1923’den Beri Türkiye’de Tıp Tarihi Alanındaki Çalışmaların Bir Hülasası ve Bibliyografya*”, **Dirim**, nr. 2 (1950), s. 76–78.

- 30- A. Süheyl Ünver, “*Türk Farmakoloji Tarihi*”, **Tenzu Kursları** (stanbul 1960).
- 31- A. Süheyl Ünver, “*Her Yönü ile İslam Hekimliği*”, **Dirim**, sy. 8 (1972), s. 367–371.
- 32- A. Süheyl Ünver, “*İslam’da Tıp*”, **Cerrahpaşa Tıp Fak. Dergisi**, sy. 4 (1972), s.396–401. Aynı yazı: **İslam Ansiklopedisi**, c. XII/I (stanbul, 1979), s.230–234.
- 33- A. Süheyl Ünver, “*Her Yönü İle İslam Hekimliği*”, **Dirim**, sy. 8 (1977), s. 367–371.
- 34- A. Süheyl Ünver, “*Ruh Sağlığının Gıdası Musiki*”, **B. Grebene, Müzikle Tedavi** (Ankara, 1978), (Ayrı Basım).
- 35- A. Süheyl Ünver, “*Tıbb*”, **İslam Ansiklopedisi**, M.E. B. XII/ 1, 230- 234, stanbul, 1979, I- XIII.
- 36- Ramazan e en, “*Eyyûbiler Devrinde Tıp Eğitimi*”, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, 1995, cilt: IX, sayı: (Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı), s. 221-242.
- 37- Ali Kaya, “*İslâm Hukukuna Göre Tıbbî Müdahaleden Doğan Sorumluluk*”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1994, cilt: VI, sayı: 6, s. 147-166.
- 38- Hakan Hadi Kadıo lu, “*Dini ve Tıbbi Açıdan Sünnet*”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2006, sayı: 25, s. 1-16.

14. Tercüme Makaleler

a- Arapça’dan

- 1- Seyyid Cumeyli, “*Ya Resulallah*”, **Mecelletu’l-Ezher**, (.H.Ünal, SAM Tıp po etinde), Sayı 3, s.289–293, Kahire 1982.
- 2- Mustafa erif el-Âfî, “*ez-Zavâhiru’s-Sıhhiyye ve’t-Tıbbiyye fi Ahâdîsi’r-Resûl Mehammed S.A.S.*”, **el- Mevrid**, C.9, Sayı 4, s. 110-128, Ba dad 1981.
- 3- Mahmud Nâzım Nesîmi, “*İbdâ’u’r-Resûlü’l-Arabî fi Fenni’s-Sıhha ve’t-Tıbbi’l-Vikâf*”, **International Symposium For The History of Arabic Science**, C. I, s. 823–842, Halep 1977.
- 4- Muhammed Sâbir Ali e - âfî’î, “*Min Hedyi’r-Resûl fi’l-Vikâye mine’l-Maraz*”,, **Türasi’l-İslâmi**, s. 231-254, Mekke 1400 H.
- 5- Ali Mutâvî, “*et-Tıbbu’l-İslâmî ev et-Tıbbu’n-Nebevî*”, **Mecelletu’l-Ezher**, C. 51, S. 8, s. 1858–1867, Kahire 1978.
- 6- ânim Abdullah Halef, “*es-Sıhhatu’l-Âmmetu fi Sadri’l-İslâm*”, **Müverrihu’l-Arap**, S. 35, s. 139–149, Ba dad 1988

b- Batı Dillerinden

1- Irmeli Perho, “*The Use of The Koran and The Sunna in The Medicine of The Prophet*”, **Studia Orientalia**, C. 64, s. 131–143, Helsinki, 1988. (Tarafımızdan Tercüme ediliy

- 14- smail Yakıt, **Tıp Felsefesi ve Etiği Üzerine**, stanbul 2010.
- 15- Zeki Tez, **Ortaçağ İslâm Dünyasında Bilim ve Teknik**, Diyarbakır 1991.
- 16- Gaye ahinba Erginöz, **Hititlerde Anotomi ve Tıp**, stanbul 1999.
- 17- Feridun Nafiz Uzluk, **Genel Tıp Tarihi I**, Ankara 1958. Müellif, Önsöz V.'te eserini, Douglas Guthrie'nin "A History of Medicine, London, 1945 kitabına göre tanzim etti ini belirttikten sonra II. Ciltte slâm Tıbbını, III. Ciltte de Türk Tıbbını yazaca ını beyan etmektedir. Ancak sözü edilen eserin II. Ve III. Ciltlerini aramamıza ra men bulamadık. Muhtemelen sözü edilen ciltleri yazmaya ömrü vefa etmeyen merhum F. N. Uzluk, gelecek sigasıyla kullandı ı ifadelerini gerçekle tirememi veya bu kısımlar müsvedde halde; basılamadan kalmı tır. Bu eserin bir faydası da son kısma eklenmi olan, Batı dillerinde ve Türkçe olarak ne redilmi olan geni çe bir bibliyo rafyayı okuyucularına ve ara tırmacılar sunmasıdır. Bkz.: 332-371.
- 18- aban Dö en, **İslâm ve Bilim**, stanbul 2004.
- 19- Galip Ata (Ataç), **Tıp Tarihi I.**, Tıp Tarihini ba langıcından XVIII. Asrın sonuna kadar ihtiva eden eser, 248 sayfa halinde stanbul, 1925'te yayımlanmı tır.
- 20- Osman evki (Uluda), **Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi**, (nceleme, dipnot ve sadele tirme, lter Uzel), Ankara 1991.
- 21- Aydın Sayılı, **Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, ???**
- 22- Kemalettin Özden, **Tıp, Tarih, Mitoloji, ???**
- 23- Murat Yurdakök, **İslâm'da Çocuk Hekimliği**, Ankara, 1984.
- 24- Yusuf Özbek, **İslâm Açısından Sihir**, stanbul, 1994. Eser in son kısmına, 257-367. Sayfalardan ibaret olan, Manfred Ullmann'ın Natur und Geheimwissenschaften im slam adlı eserinin " slâm Kültür Tarihinde Maji" adıyla, Yusuf Özbek tarafından yapılmı tercümesi yer almaktadır.
- 25- Do an Mirzao lu, **Metafizik Âlem ve Bilinmeyen Yönleriyle Cinler**, Zafer Yayınları, stanbul 2000.
- 26- Sedat Veyis Örnek, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek Yayınevi, stanbul 1995.
- 27- Nazmi Özçelik, **İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı**, Ankara, 2002.
- 28- Nadir Paksoy, **Gezgin Bir Hekimin Dünyası**, 27, zmit 2007.
- 29- Ender Saraç, **Ayurveda**, stanbul Trz.
- 30- Nil Sarı Editörlü ünde ne redilen, **Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi**, stanbul.

16. Tıp ve Bilim Tarihi Tercüme Eserler

a- Arapça'dan

- 1- İbn Sînâ, **el- Kânûn fi't- Tıbb**, (Türkçeye Çeviren, Esin Kahya), Ankara 2000.
- 2- Hüseyin b. Bistam, Abdullah b. Bistam ez-Zeyyad, **İmamların Tıbbı**, (Trc. Hayrettin Tekümit), İstanbul 2000.
- 3- İbn el-Hâkim Muinuddîn Çi ti, **Sûfi Tıbbı**, (Trc. Hayrettin Tekümit) İstanbul 1997.
- 4- Abdullah b. Ali el-Cuaysin, **Hastanın El Kitabı**, (Trc. Sava Kocaba), İstanbul 2006.
- 5- Seyyid Hüseyin Nasr, **İslâm ve Bilim Tarihi**, (Trc. İhan Kutluer), İstanbul 2006.
- 6- M. Ali el-Bâr, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı**, (Trc. Abdülvehhab Öztürk, Mücteba U ur), Türkiye Diyanet Yay., Ankara 2005.
- 7- Kindî, **el- Hîle li Def'i'l- Ahzân**, (Üzüntüden Kurtulma Yolları, Çev. Mustafa Çaracı), İstanbul 1998.

b- Batı Dillerinden

- 1- Karl Opitz, **Die Medizin im Koran**, Stuttgart, 1906. (Trc. Feridun Nafiz Uzluğ, Kur'an Tababeti, Ankara, 1971).
- 2- Fâzılurrahman, **İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp** (Çev. Adnan B. Balolu, Adil Çiftçi), Ankara 1997.
- 3- Andrew Stanway, **Alternatif Tıp El Kitabı**, (Trc. Alp Eker, Arif Kut, Alptekin Okçu), İstanbul, 1992.
- 4- E. Enke, **Die Medizin im Koran**, Stuttgart, 1906.¹³
- 5- W. H. R. Rivers, **Tıp, Büyü ve Din**, (Trc. İbrahim Enis Köksaldı), İstanbul, 2004.
- 6- Bronislaw Malinowski, **Büyü, Bilim ve Din**, (Çev. Saadet Özkal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.
- 7- Heinrich Wallnöfer, **Azteklerin Unutulmuş Tedavi Yöntemleri**, (Türkçesi, Alev Kırımlı), İstanbul 1998.
- 8- Irmi Rey- Stocker, **Anfang und Ende des Menschlichen Lebens (Aus der Sicht der Medizin und Drei Monotheistischen Religionen Judentum, Christentum und Islam)**, Basıl, svitçe 2006. (Tercüme edilmedi).
- 9- Roberto Margotta, **Tıp Tarihi**, (Trc. Nilgün Güdücü), İstanbul 1998.

¹³ M. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 877. Tercüme edilmedi.

17. Şamanizm Bibliyografyası

Tarihsel açıdan tıp tarihini incelerken karımıza geleneksel tıp veya halk tababeti denilen kültürel birikim de çıkmaktadır. Folklorik olarak Anadolu’da devam edegelen sa altım (tedavi) uygulamaları, mahalle veya köylerde “Ocak” tabir edilen ki ilerin, dindar kimli iyle öne çıkan ve halkın ifadesiyle “Hoca” denilen “okuyucu”ların ve muska yapanların, yıldıznânemeden iyi veya kötü emellere cevap veren sihir ve büyü erbâbiyla üfürükçülerin yöntemleri, kullandıkları ara gereç ve merasimleri, geçmiş kültürün canlı uzantılarını ta ıtmaktadır. Büyük ölçüde gelene in etkisinde kalan bu sınıfların tatbikâtı, aman gelene inin bâriz izlerini ta ıtmaktadır. Bu yüzden amanizm (amanlık ve Kamlık) hakkında ba vurulabilecek ciddiyetteki çalı malardan ula abildiklerimizi de eklemeyi faydalı gördük¹⁴

a- Kitaplar

- 1- Abdülkadir nan, **Türk Şamanizmi Hakkında, Makaleler ve İncelemeler**, Ankara 1987.
- 2- Abdülkadir nan, **Tarihte ve Günümüzde Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, Ankara 1995.
- 3- Mircea Eliade, **Şamanizm**, (Çev. smet Birkan), Ankara 2006.
- 4- Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, (Çev. Ali Berktaay), stanbul 2003, I- III.
- 5- Ya ar Kalafat, **Altaylar’dan Anadolu’ya Kamizm - Şamanizm**, stanbul 2004.
- 6- Nadir Paksoy, **Gezgin Bir Hekimin Dünyası**, 27, zmit 2007.
- 7- Wilhelm Radlof, **Sibirya’dan Seçmeler** (Çev. Ahmet Temir), Ankara 1986.
- 8- James G. Frazer, **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri**, (trc. Mehmet H. Do an), stanbul 1991, I- II.
- 9- Zekiye Tunç, **Şamanizm Üzerine Bir Araştırma**, (Basılmamı Yüksek Lisans Tezi), Elazı , 2007.
- 10- Özcan Köknel, **Kötü Ruhtan Ruh Sağlığına**, stanbul 1998.
- 11- Fuzuli Bayat, **Türk Şaman Metinleri (Efsaneler ve Memoratlar)**, Ankara 2005.
- 12- Nevill Durury, **Şamanizm**, (Çev. Erkan im ek), stanbul 1996.
- 13- Gary Buffalo, Sherry Firedancer, **Şamanların Erk Hayvanları**, (Çev. Bülent Ulu er), stanbul 2007.

¹⁴ Bu bölüm çalı malarının tesbitinde bilgi deste i saylayan Veysel Dinler’e te ekkür ederim.

- 14- William a. Haviland, **Kültürel Antropoloji**, (Trc. Hüsamettin naç, Seda Çiftçi), stanbul 2002.
- 15- Cemal ENER, **Şamanizm - Türkler'in İslamiyetten Önceki Dini**, Etik Yayınları, ubat 2000.
- 16- M.Re at GÜNER, **Okültizm - Tarih Boyunca Gizli Bilimler**, Ege Meta Yayınları, 1996.
- 17- Metin AND, **Oyun ve Bügü - Türk Kültüründe Oyun Kavramı**, YKY, A ustos 2003.
- 18- Ergun CANDAN, **Türklerin Kültür Kökenleri**, Sınır Ötesi Yayınları, Temmuz 2002.
- 19- Ünver GÜNAY, Harun GÜNGÖR, **Türklerin Dini Tarihi**, Ra bet Yayınları, Mart 2003.
- 20- Orhan TÜRKDO AN, **Türk Tarihinin Sosyolojisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Temmuz 2003.
- 21- Semih Tufan GÜLALTAY, **Tanrı'nın Türkleri**, Kafkas Basın Yayın A. . 2003.
- 22- Esat KORKMAZ, **Eski Tür İnançları ve Şamanizm**, Anahtar Kitap Yayınevi, Ocak 2003.
- 23- Wilhelm Radloff, **Türklük ve amanlık**, (Türkçesi, A. Temir, T. Andaç, N. U urlu), stanbul, 2009.
- 24- Pervin Ergun, **Türk Kültüründe A aç Kültü**, Ankara, 2004.

b- Makaleler

- 1- Ayten Altınta , “*Eski Türk Tıbbına Bir Bakış*”, **Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları**, Hüsrev Hatemi, Ayten Altınta , stanbul, 2006.
- 2- Erdal Çalık, “*Türklerde Nazar*”, **Türksoy Dergisi**, , Sayı,24, 2007.
- 3- Nurettin azi Kösemihal, “*Büyü ve Din Probleminin Bugünkü Durumu*”, **Sosyoloji Dergisi**, . Ü. E. F. Yayınları, C. 7, stanbul, 1952.
- 4- Ahmet Ünal, “*Hititlerde ve Çağdaşı Anadolu Kavimlerinde Büyücülük*”, **Elemterefiş Anadolu’da Büyü ve İnanışlar**, Yapı Kredi Yay., stanbul, 2003.
- 5- Muhtar Kutlu, “*Büyücü Şaman*”, **Elemterefiş Anadolu’da Büyü ve İnanışlar**, Yapı Kredi Yay., stanbul, 2003.
- 6- Ahat Salihov, “*Şamanların Tedavi Usulleri ve Tıbbın İnanca Etkisi*”, **Türksoy Dergisi**, Sayı, 23, stanbul, 2007.

18. Cin Şeytan Sihir Büyü Hakkında Yazılmış Olan Arapça Eserler

Balıkta yer alan her bir kavram hakkında daha fazla çalışılma bulmak mümkündür. biz burada öncelikle, hastalık ve tedavisi konusunda cin, eytan, sihir ve büyüye bakı açısıyla yazılmış olanları belirtmek istedik. Bu bakı açısıyla hazırlanmış eserler bir bakıma Mezopotamya, Mısır ve Arap yarımadasının hastalık sebebi, iyileşme veya ifa bulma uygulamalarının ne gibi karakter arzettiğinin de ipuçlarını vermektedir. aman geleneğinde “ruh”un ön plana çıktığı anlayış ve inanışa karşın, bu saydığımız bölge ve coğrafyalarda “cin” ve “eytan”ın belirgin şekilde öne çıkması iki geleneği ayıran mühim bir farktır. amanlık veya kamlıkta hastalık sebebi olarak “ruh” veya “ruhlar” ne kadar etkili ise Mezopotamya, Mısır ve bunların büyük oranda tesirinde kalmış olan Câhiliyye Arap tababetinde “cinler” ve “eytan” o kadar büyük rol oynamaktadır diyebiliriz. Bundan ötürü amanlıkta “ruh çağırma” veya “ruh kovma” ritüellerinin yerini, bahsettiğimiz bölgede “cin çağırma”, “cin kovma” veya “eytan savma” uygulamaları almaktadır. İki bu bölgesel karaktere uygun olarak Üç Semâvî Din ve onların kutsal kitaplarında “cin” ve “eytan” fenomenine önemli vurgular yapılmaktadır.

Kısaca belirtmeye çalıştığımız bu kültürel ve coğrafik farklılıklardan hareketle, yukarıda amanizm hakkında yapılmış çalışmalarını verirken burada da tıbbi açıdan cin, eytan, sihir ve büyü hakkında yazılmış bazı eserlere değinmeyi düündük.

- 1- Yazarı Mechul, **Tahsînu'l- İnsân Mine's- Sihri ve'l- Cinni ve's- Şeytân**, Dâru'l-Kütübi'l- İmîyye, trz.
- 2- Muhammed Mahmûd Abdullah, **eş-Şifâ bi'l- Kur'ân mine's- Sihri ve Messi'l- Cân**, Kahire, 1992.
- 3- Vahîd Abdusselam Bâlî, **es-Sârimu'l- Bettâr fi't- Tesaddî li's- Seharati'l- Eşrâr**, Cidde, 1412.
- 4- Mahmûd Beyyûmî Heykel, **el-İlâc bi'l- Kur'ân li Şifâi Emrâzin Tesebbebe fiha'l-Cân**, Kahire, 1992.
- 5- Ukkâ e Abdulmennân et-Tayyibî, **Düstûru's- Şeytân ve Kur'ânuhu**, Kahire, Trz.
- 6- Mecdi Muhammed e - ehâvî, **el- İlâcu'r- Rabbânî li's- Sihri ve Messi's- Şeytânî**, Kahire, Trz.
- 7- Ebû'l-Berâ Üsâme b. Yâsin el-Me'ânî, **el- Menhelu'l- Muğîr fi Isbâti'l- Hased ve'l-Ayn**, Dâru'l- Me'ânî, Ürdün, 2000.
- 8- Ebû'l-Berâ Üsâme b. Yâsin el-Me'ânî, **el- Menhelu's-Şer'u fi İlâci'l-Mess ve's-Sara'**, Ürdün, 2000.
- 9- Ebû'l-Berâ Üsâme b. Yâsin el-Me'ânî, **el- Fevâkihu'd- Devvânî li't- Tibbî'n- Nebevî ve'l- Kur'ânî**, Ürdün, 2000.

- 10- Ebû'l-Berâ Üsâme b. Yâsin el-Me'ânî, **el-Kavlu'l-Mu'în fi Mürtekizâti Mu'âlici's-Sara' ve's-Sihr ve'l-Ayn**, Ürdün, 2000.
- 11- Ebû'l-Berâ Üsâme b. Yâsin el-Me'ânî, **Fethu'l-Hakki'l-Mübîn fi Ahkâmi's-Sara' ve's-Sihr ve'l-Ayn**, Ürdün, 2000.
- 12- Ebû'l-Berâ Üsâme b. Yâsin el-Me'ânî, **el-Kavâidu'l-Meseli li İlâci's-Sara' ve's-Sihr ve'l-Ayn bi'r-Rukyâ**, Ürdün, 2000.
- 13- Ebû'l-Berâ Üsâme b. Yâsin el-Me'ânî, **es-Savâiku'l-Mürsele fi't-Tesaddî li'l-Meş'ûzîn ve's-Sehera**, Ürdün, 2000.
- 14- Ebû'l-Berâ Üsâme b. Yâsin el-Me'ânî, **El-Kavlu'l-Mübîn fimâ Yudradu'l-Cin ve's-Şeyâtîn**, Suudî Arabistan 2000.
- 15- Ebû'l-Berâ Üsâme b. Yâsin el-Me'ânî, **Münkerâtu'l-İnsân fimâ Yusallatu'l-Cin ve's-Şeyâtîn**, Suudî Arabistan 2000.
- 16- Manfred Ullmann, **İslam Kültür Tarihinde Maji**, (Trc. Yusuf Özbek), İstanbul 1994. Bu sonuncu eserin orijinali her ne kadar Almanca olsa da burada verilen bazı bilgiler ve bu esnada Arapça önemli eserlere yer vermektedir.
- 17- Ernst Zbinden, **İslâm'da ve Eski Ortadoğuda Cin ve Ruh İnançları**, (Terc. Ekrem Sarıkçıoğlu), Yeni Ufuklar Neşriyat, Yr. Trz.

SONUÇ

Tıbb-ı Nebevî ve bu konuya dair hadislerin klasik eserlerde yer almasına ve çoğunluğunu Tasnif Devri sonrasında ait müstakil eserlerin tesbitine dair yaptığımız çalışmanın bütünlüğünü sağlamak amacıyla sunduğumuz bu "Tıp ve Tıbb-ı Nebevî Hakkında Muâsır Çalışmalar (Bibliyografya Denemesi)" adlı derlememizde çok sayıda çalışmanın olduğu görülmüştür.

Listesi verilen bu çalışmalar için, bu konudaki gayretlerin tamamını diyemeyiz. Ulaamadığımız ya da gözden kaçırdığımız ilmi ve kültürel araştırmaların daha da fazla olacağından üzülmemiz yok. Ancak mevcut imkânlar ve eldeki bilgiler çerçevesinde isimlerini zikrettiğimiz telifat, sayısal olarak bakıldığında az bir rakamdedir. Yine de arzu edilen boyutta meselenin ele alınmadığını da gördük.

Diğer çalışmalar bir yana bırakılacak olursa akademik ve ilmi yöntemlerle Tıbb-ı Nebevî hadislerinin çağdaş bir derlemesinin yapılmadığını, çeşitli sebepler veya farklı bakış açılarından tartışma konusu yapılmı olan Tıbb-ı Nebevî hadislerine dair araştırmaların azlığını görmekteyiz.

Listemizi oluştururken, Tabib Tabakâtına dair eserleri bir yana bırakırsak, Osmanlı'nın son devir Tıbb-ı Nebevîleri, Arap dünyasındaki neşriyat, batı dillerine yapılan tercüme ve arkeolojilerin konuya dair incelemelerinin başta sayısal olarak yetersiz olduğunu itiraf etmeliyiz.

Türkçe telif eser ve makaleler ile bu hususla doğrudan ilgili veya bir kısmında ele alınmış olarak dolaylı tez çalışmaları ise ilmi açıdan çok

kıymetli olmakla birlikte mikdar olarak eksik gözükmektedir. Yani Tıbb-ı Nebevî konusunun, hadis ilmindeki ve literatüründeki konumu, alanı, imkânı, sünnet de eri, ahkâm yönü, hadis ve tıp ilminin usûl, yöntem ve bulgularıyla bir bütün halinde incelenmedi i sonucuna varılmı tır.

Klasik Tıbb-ı Nebevî listesiyle birlikte dü ünüldü ünde muâsır çalı maların çoklu u, meselenin ya bir tür proje veya bir heyet çalı masına ihtiyaç oldu unu göstermektedir.

Meselenin yeterince ciddi bakı açısıyla ve yeterli miktarda ele alınıp alınmadı ını görmek ve bu konuda daha sonra çalı ma yapacak olanlara kolaylık sa lamak amacıyla yaptı ımız bu bibliyo rafya derlemesinde eksik bıraktı ımız; ismini zikretmedi imiz çalı malardan haberdar olanların tenkid, destek ve ekleme yapmalarını arzu ediyoruz.